RAUF YEKTA BEY, "LÂDİKLİ MEHMED EFENDİ", ANADOLU MECMUASI, C. 1, S. 1, İSTANBUL, 1340 (1924), S. 9-14. (OSMANLICADAN TRANSKRİPSİYON/TRANSCRIPTION FROM OTTOMAN TURKISH)

İDRİS ÇAKIROĞLU
Öğr. Gör., Kırıkkale Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü
cakirogluidris@gmail.com

ANADOLU MUSİKİŞİNASLARI HAKKINDA TARİHİ TETEBBULAR: 1

LÂDİKLİ MEHMED EFENDİ

Avrupalılar öteden beri Türkleri fen ve ilim sahasında ve bilhassa güzel sanatlarda çok geri kalmış bir millet olarak tanırlar. Bu itikat garb müelliflerinin zihnine o derece yerleşmiştir ki son senelerde yazılan eserlerde bile medarı iftiharımız [övünme sebebimiz] olan Türk âlimlerinin hâlâ başka milletlere nispet edildiğini hayretle görüyoruz.

Mesela, büyük hekimimiz (Farabi) Türkoğlu Türk olduğu halde ismi garb musikisi nazariyecileri arasında zikrediliyor.[1] Halis bir Türk olan allame-i bi-nazir (İbn-i Sina) ya da "en meşhur garb tabibi" nazariyle bakıyorlar.[2] Yine bu kabilden olarak kadimen bir Türk memleketi olan Azerbaycan'ın (Meraga) şehrinde doğan (Hoca Abdülkadir Meragi) bütün Avrupalılarca Acem esatizesinden maduddur; kezalik (er-Risâletü'ş-Şerefiyye fi'n-Nisebi't-Te'lîfiyye) ile (Kitabu'l-Edvâr) ın müellifi Fahir oğlu (Safialdin Abdülmumin) dahi (Urmiye) li bir Türk iken Avrupa musiki müverrihleri indinde bir (garb nazariyecisi) dir!

Bu misaller gösteriyor ki kendi memleketlerine ait meselelerde pek derin tetkikatta bulunan garb uleması şarka taalluk eden ilmi ve tarihi mevzularda tetebbularını ekseri sathi bir dereceden ileri götürememektedirler. Şu halde milli mefahirimizi meydana koymak ve şimdiye kadar zan olunduğu gibi Türklerin medeniyete, ilim ve fenne, güzel sanatlara bigane kalmış bir millet olmadığını yar u ağyar nazarında vesikalarıyla ispat etmek yine bize Türklerin ahdesine tertip ediyor.

İşte bu düşünceden mülhem olarak Türklüğünün inkişaf ve teala yurdu olan sevgili Anadolu'da yetişen musikişinaslarımıza dair ahiren yaptığım tetkikat neticelerinin muhterem (Anadolu) mecmuasıyla neşrini münasip gördüm. Ümit ederim ki bu satırlar Anadolu'daki ilim hayatının tarihini yazacak zevatın işine yarayacaktır.

Bu tetkikata yeni başladığım vakit bende nasıl bir kanaat mevcut idi? Evvel emirde bunu söyleyeyim; Anadolu tarihinde bilhassa musikiye dair beni alakadar edecek fenni ve

[1] Riemann-Dictionnaire de musique.
[2] Fétis-Biographie universelle des musiciens.

ilmi hadiselere tesadüf edebileceğimi doğrusu hiç de memul etmiyordum. Çocukluğumdan beri İstanbul'da aldığım fikirler icabınca öyle zannediyordum ki Anadolu eski zamanlardan beri cehalet ve atalet uykusuna dalmış bir memlekettir; oradan İstanbul'a gelmek saadetine nail olanlar ancak burada ilim ve irfan tahsil ederler, Anadolu'da kalanlar ise her türlü fikri terakkilerden bi-nasip bir halde yaşarlar ve ölürler.

Tetkikatımın daha ilk safhalarında hakikat halik zannettiğim gibi olmadığını anladım; çünkü 857 tarihinde İstanbul fetih edilmezden ve binaenaleyh payitahtta o asrın ilim hayatını yaşatan medreselerin temelleri atılmazdan evvel, Anadolu'da bazı şehirlerin ilim merkezi olduğunu ve o şehirlerde vakıa medreselerde okunan derslerin –son zamanlardaki gibi- yalnız ulum-u aliyeye münhasır olduğunu gösteren müteaddid delillere tesadüf ettim. Zaten (fetih) asrından sonra İstanbul medreselerinde dahi birçok seneler mütenevvi ilimlerin tedrisine devam edilmiş idi. Filhakika (Süleymaniye) deki (Darüttıb) o zamanın mektep tıbbiyesi vazifesini ifa etmekte, orada tıptan maada başka ilimler de okutulmakta idi; İstanbul'da muahharen açılan (Darül Mesnevi) medresesi dahi ilahiyat ve felsefe mektebi makamında idi.

İstanbul medreselerinde riyaziyat nücum ile beraber –riyaziyat aksamından madud olmasından dolayı– musiki nazariyatı da tedris edilirdi; (Bayezid) cami-i şerifindeki (Veliyuddin Efendi) kütüphanesinde muhafaza bir (Şerefiyye) nüshasının sahifeleri kenarında "Devlet-i Aliye ehl-i nücum ve hesabını reisi Mustafa Zeki Efendi" isminde bir alim-i riyazi ile (Selim Efendi) namında bir müdekkik tarafından yazılmış Arapça bir takım haşiyeler bulunmaktadır ki kitabın şu hali (şerefiyye) nin bir zamanlar medreselerde okunduğunu gösteren delildendir.

Anadolu'daki medreselerden yetişmiş âlimlerin içinde ismi makalemizin ser levhasında muharrir (Mehmet Efendi) Türk musikisi tarihinde pek mühim mevki olan bir zattır. Maatteessüf şimdiye kadar bu zatın hüviyeti ve telifi hakkında küçük bir makale olsun yazılmadığı gibi kıymettar eserleri de kütüphane köşelerinde çürümekte ve bu eserlerin münderecatından kimse haberdar bulunmamaktadır. Binaenaleyh biz bu makalemizde muşarunileyh tercüme-i hali hakkında toplayabildiğimiz malumatı yazacak, ondan sonra da telifinin kıymet ve ehemmiyetinden bir nebze bahsedeceğiz.

Eserlerinin mukaddimesinde (Fakir kul Muhammed bin Adbülhamid el-Ladiki) ibaresiyle mevlidini tasrih etmesine nazaran Mehmet Efendi (Amasya) mülhakatından kadim ismi Ladiki (Laodicée) olan (Lâdik) kasabasında doğmuştur. Amasya müverrihi Hüsamettin Efendi'nin kavlince Mehmet Efendi, (İsrafil zadeler) lakabıyla meşhur bir ailedendir. Büyük pederinin ismi (Nasuh), dedesinin ismi de (İsrafil) dir. Ladik'deki medreselerin birinde ulumun mukaddematını okuyan (Mehmet Efendi) müktesebatını ikmal ve tevsi için bir aralık (Amasya) ya gelmiş ve orada mevcut ulumdan muhtelif ulumu ve bilhassa ulum-u riyaziye ile bu ulum cümlesinden olan musiki nazariyatını tahsil ederek memleketine avdet etmiştir.

Osmanlı şehzadelerinden (Bayezid), pederi (Fatih Sultan Mehmet) in heyetinde yirmi altı sene valilikle (Amasya) da ikame etmiş idi. (Ladik) kasabası Amasya valilerinin seyfiyesi makamında olduğundan (Bayezid) her sene Ladik'e gelir, yaz mevsimini orada

geçirirdi. Mehmet Efendi bu münasebetle şehzadeye intisap etmiş ve uzun müddet muallimliğinde bulunarak maiyetinden ayrılmamıştır.

Fatih'in vefatı üzerine (Bayezid-i Sani) İstanbul'a müteveccihen yola çıkarken hocasını da beraber götürmek istemiş ise de Mehmet Efendi ihtiyarlığına binaen (Amasya) da kalmayı tercih etmiş ve ömrünün son senelerine çoktan beri vücuda getirmek istediği telifat-ı musikisini yazmakla geçirmiştir.

Gariptir ki Avrupalılar, Mehmet Efendi'nin eserlerini Arap lisanı ile telif etmesine ve mevlidini (Ladik) in mağribi olan (el-Ladiki) suretinde yazmasına bakarak bu kıymetli Türk müellifini de Arap musikisi nazariyecileri arasına katmışlardır! Fransızların (Beyrut) da açtığı tıp fakültesinde (hikmet tabiiyye) muallimi bulunan Cizvit ruhbanlarından (Kolanjet) bu hataya düşenlerden biridir; bu zatın Paris'te çıkan (jurnal aziyatın) mecmuasına 1904 senesinde derc edilen (Arap Musikisi Üzerine Tetebbu) unvanlı makalesinde Mehmet Efendi'yi Suriye'deki (Lazkiye) kasabası ahalisinden ve Arap ırkından zannettiğini ve eserlerine Arap musikisi nazariyatından bahis telifat nazarıyla baktığını okuduğum vakit rahip dostuma uzun bir mektup yazmış ve yanıldığını ihtara museraat etmiş idim.

(Bayezid-i Sani) nin cülusundan sonra (Amasya) da yalnız kalan Mehmet Efendi, (Zeynü'l-elhan fi 'ilmi't-te'lif ve'l-evzân) namıyla musikimizin kavaidini izah eder muhtasar, müfid bir risale kaleme alarak mukaddimesinde (Bayezid) in ismini kemal-i hürmetle zikrettiğini, bu risaleyi kadirşinas şakirt irfanına takdim ve irsal etmiştir. (Bayezid) bu eseri takdir ile beraber pek muhtasar olduğundan bahisle hocasından bunun daha mufassalını vücuda getirmesini iltimas etmiştir. (Zeynü'l-Elhan) ın İstanbul'da bulunan yegâne nüshası (Nuruosmaniye) kütüphanesinin 3655 numaralı cildidir.

Mehmet Efendi telakki ettiği arada üzerine musikimizin nazariyatına müteallik bilcümle mesaili vakıfane bir tarzda tetkik ve tahkik eden mufassal bir eser telifine başlamıştır. Muşarunileyh bu eseri yazmaya mübaşereti 889 tarihlerine müsadif idi. O esnalarda (Bayezid-i Sani) cülusundan beri kendisini ziyade işgal eden (Sultan Cem) gailesinden kurtulmuş ve fütuhata niyet etmiş idi. Bu niyetle Boğdan'a asker sevk ederek evvel mezkur Hatay'ı ve müteakiben külli Ak Kirman kalelerini fethetmiş idi. Yeni telifinin ilk sahifelerini yazarken fütuhat haberlerinin Amasya'ya aksini duyan Mehmet Efendi bu hayırlı haberlerden çok memnun olmuş ve bilmünasebe ve kitabına (Fethiyye) namını vermiştir; nitekim eserinin mukaddimesinde dahi: (İlk zamanlar açılmaz olan kapılar sultanımızın fethiyle açıldığından bende bu kitabı Fethiyye diye isimlendirdim) ibaresiyle bu tesmiyenin sebebini izah etmiştir.

(Fethiyye) nin İstanbul kütüphanelerinde maateessüf nüshası mevcut değildir. Rahip (Kolanjet) in yukarıda ismi geçen makalesindeki bir haşiyeye nazaran Bağdat'ta bir camiin kütüphanesinde bir nüshası mahfuz etmiş. Üç dört sene mukaddem nasılsa bir nüshasını ele geçirmeye muvaffak olduğum bu nadir ve kıymettar eseri iki sene oluyor ki tamamıyla tercüme ve icap eden yerlerine faydalı bir hayli notlar ve haşiyeler ilave etmiş idim. Tab ve temsili ancak maarif vekaletinin himmetine mütevakkıf bulunan bu eser-i

güzin Türklük namına cidden iftiharı mucip bahisleri şamildir; atideki izahat bu müddeanın ispatına kifayet eder zannındayım:

Malumdur ki şark ve garb musikileri arasındaki farkın başlıca sebebi, muhtelif sesleri “aynı zamanda” icra yollarını gösteren ilm-i ahenk (Harmonie) musikimizde tatbik edilmemiş bulunması, garb de ise bu ilme musikiden ayrılması gayrı kabil bir ceza nazarıyla bakılmasıdır.

Maa-haza şurasını ehemmiyetle kaydedelim ki ilm-i ahenk istinad ettiği kavaid esasının bir kısmı min-el kadim Türk üstatları nezdinde meçhul değil idi; (Farabi) den itibaren gelen musiki müelliflerimizin heman kaffesi misal (rast-gerdaniye) (rast-neva) (rast-çargah) gibi aralarında 2/1 ve 3/2 ve 4/3 nispetleri bulunan bütün namelerin gerek “aynı zamanda” gerek “birbirini mütekib” işitildikleri halde sem’a “mülayim” geleceğini biliyorlar ve eserlerinde bu ciheti bilhassa tasrih ediyorlardı. Şu kadar ki (rast-segah) ve (rast-nihavend) gibi aralarında 5/4 ve 6/5 nispetleri bulunan seslere gelince, bunların “birbirini müteakip” İşitilirse “mülayim” söylemekle iktifa ediyorlar ve “aynı zamanda” işitilmeleri sem’a mülayim geleceğinden bahsediyorlar idi.

Halbuki (Mehmet Efendi) musikimizde müstamil “mülayim” buudları (Fethiyye) sinde tespit ettiği sırada Avrupalıların mülayim buudlardan (Consonance) olduğunu ancak beşinci asır miladına doğru keşif edebildikleri 5/4 ve 6/5 nispetli buudların -ki birine Tierce Majeure diğerine Tierce mineure denilmektedir- “mülayim” buudlardan olduğunu şüphesiz kendi eser tetebbuğu olarak bulmuş ve:

[Daha önce geçen aralıklar ki bunu bilmen gerekir iki türlüdür. Bunlardan ilki birleşmiş olsa da tek ses gibi duyulur[1][3] veya ard arda]. İbaresi ile ilk defa olarak bu hakikati meydana koymaya muvaffak olmuştur.

Türk musiki âlimlerinin “ebad-ı mülayim” hakkındaki tetebbuatı, musiki mütebahhirlerinden Almanyalı (Riemann) un nazar-ı dikkatini celb etmiş ve Fransızcaya tercüme edilen (Musiki Kamus-i) nin 514’ncü sahifesinde musikimizin dakik nazariyesini izah ederken balada mezkur seslerin şarklılarca garblılardan daha evvel mülayim buudlardan madud olduğundan bahisle demiştir ki:

(Bu cihet tarih-i musikice pek ziyade haiz ehemmiyettedir; zira on dördüncü asırda garb nazariyecilerinin malumatı, Yunan kadim nazariyatından harice çıkamadığı bir zamanda şark esatizesinin çoktan beri (tierse majör) 5/4 ve (tierse minör) 6/5 buudlarına “mülayim buudlar” nazarıyla bakmakta oldukları tezahür ediyor.)

Bu ibareden anlaşılıyor ki (Riemann), Mehmet Efendi’nin eserini görmediği için mütalaasını umumi bir surette yürütüyor ve aralarında 5/4 ve 6/5 nispetleri bulunan seslerin mülayim buudlardan olduğunun şarklılarca bilinmesini taktir ile iktifa ediyor; eğer (Riemann), (Fethiyye) müellifinin mevzu bahis olan seslerin “bilmaiyye” yani aynı zamanda dahi mülayim işitileceğini 889 tarihinde söylediğine vakıf bulunsa idi bittabi daha başka türlü idare-i lisan eder idi.

[3] Bu ibaredeki “bilmaiyye” tabiri Simultanément (aynı anda) kelimesi makamında kullanılmıştır.

Bu zat-ı muhteremin (Fethiyye) si münderecatını bu suretle tahlile devam edecek olsak söz uzar; bu makalemiz bu metruk ve unutulmuş üstat musikiyi karilerimize kafi derecede tanıtmış olsa gerektir. Amasya müverrihi Hüseyin Efendi, Mehmet Efendi'nin 915 tarihinde vefat ettiğini ve Amasya'da medfun olduğunu söylüyor; merhum muşarunileyh medfunu ve terceme-i hali hakkında Amasyaca daha ziyade malumatı olanlar var ise muharrir-i acize bildirirler ise derdest tahrir bulunan musikimiz tarihinin tekmiline hizmet etmiş bulunurlar.

Rauf Yekta

صنایع نفیسه

آناطولی موسیقی شناسلری حقنده تاریخی تتبعلر : ۱

(لاودیك) لی محمد افندی

اوروپالیلر اوتەدن بری تورکلری فن وعلم ساحەسندە وبالخاصە کوزل صنعتلردە چوق کری قالمش بر ملت اولەرق طانیرلر . بو اعتقاد غرب مؤلفلرینك ذهنتە اودرجە یرلشمشدرکە صوك سنەلردە یازیلان اثرلردە بیلە مدار افتخارمز اولان تورك عالملرینك حالا باشقە ملتلرە نسبت ایدلدیکنی حیرتلە کوریورز .

مثلا ، بویوك حکیممز (فارابی) تورك اوغلی تورك اولدیغی حالدە اسمی عرب موسیقینی نظریەجیلری آرەسندە ذکر ایدیلیور [۱] ، خالص بر تورك اولان علامۂ بی نظیر (ابن سینا) یەدە « اك مشهور عرب طبیبی » نظریلە باقیلیور [۲] . بنە بو قبیلدن اولەرق قدیماً بر تورك مملکتی اولان (آذربایجان) ك (مراغە) شهرندەدوغان (خواجە عبدالقادر مراغی) بوتون اوروپالیلرجە عجم استاذەسندن معدوددر ؛ کذلك (الرسالة الشرفیه فی علم النسب التألیفیه) ایلە (کتاب الادوار) ك مؤلفی فاخر اوغلی (صفی الدین عبدالمؤمن) دخی (ارمیە) لی بر تورك ایکن اوروپا موسیقی مورخلری عندندە بر (عرب نظریەجیسی) در !

بومثاللر کوستریورکە کندی مملکتلرینە عائد مسئلەلردە بك درین تدقیقاتدە بولنان غرب علماسی شرقە تعلق ایدن علمی و تاریخی موضوعلردە تتبعلرینی اکثریا سطحی بردرجەدن ایلری کوتورەمەمکدەدیرلر . شو حالدە ملی مفاخرمزی میدانە قویمق ، وشمدی یە قدر ظن اولندیغی کبی تورکلرك مدنیتە ، علم وفنە ، کوزل صنعتلرە بیکانە قالمش بر ملت اولمدیغنی یاروااغیار نظرندە وثیقەلریلە اثبات ایتمك بنە بز تورکلرك عهدەسنە ترتب ایدیور .

[1] Riemann-Dictionnaire de musique.
[2] Fétis-Biographie universelle des musiciens.

ایشته بو دوشونجه‌دن ملهم اوله‌رق تورکلکك انکشاف وتعالی یوردی اولان سوکیلی آنادولی‌ده یتیشن موسیقی شناسلرمزه دائر اخیراً یاپدیغم تدقیقات نتیجه‌لرینك محترم (آنادولی) مجموعه‌سیله نشرینی مناسب کوردم . امید ایدرم که بو سطرلر آنادولیده‌کی علم حیاتنك تاریخنی یازاجق ذواتك ایشنه یارایه‌جقدر .

بو تدقیقاته ییکی باشلادیغم وقت بنده ناصل بر قناعت موجود ایدی ؟ اول امرده بونی سویلیه‌یم ؛ آنادولی تاریخنده بالخاصه موسیقی‌یه دائر بنی علاقه‌دار ایده‌جك فنی وعلمی حادثه‌لره تصادف ایده‌بیله‌جکمی طوغریسی هیچده مأمول ایتمیوردم . چوجقلغمدن بری استانبولده آلدیغم فکرلر ایجابنجه اویله ظن ایدییوردم که آنادولی اسکی زمانلردن بری جهالت وعطالت اویقوسنه دالمش بر مملکتدر ؛ اورادن استانبوله کلمك سعادتنه نائل اولانلر آنجق بوراده علم وعرفان تحصیل ایدرلر ، آنادولیده قالانلر ایسه هر درلو فکری ترقیلردن بی‌نصیب بر حالده یشارلر و اولورلر .

تدقیقاتمك دها ایلك صفحه‌لرنده حقیقت حالك ظن ایتدیکم کبی اولمدیغنی آکلادم ؛ چونکه ٨٥٧ تاریخنده استانبول فتح ایدلمزدن وبناءً علیه پایتخنده او عصرك علم حیاتی یشاتان مدرسه‌لرك تملاری آتلمزدن اول ، آنادولیده بعض شهرلرك علم مرکزی اولدیغنی واو شهرلرده واقع مدرسه‌لرده اوقونان درسلرك ــ صوك زمانلرده‌کی کبی ــ یالکز علوم آلیه‌یه منحصر اولمدیغنی کوسترن متعدد دلیللره تصادف ایتدم . ذاتاً (فاتح) عصرندن صوکره استانبول مدرسه‌لرنده دخی بر چوق سنه‌لر متنوع علملرك تدریسنه دوام ایدلمش ایدی . فی‌الحقیقه (سلیمانیه) ده‌کی (دارالطب) مدرسه‌سی او زمانك مکتب طبیه‌سی وظیفه‌سنی ایفا ایتمکده ، اوراده طبدن ماعدا باشقه علملرده اوقوتلقده ایدی ؛ استانبولده مؤخراً آچیلان (دارالمثنوی) مدرسه‌سی دخی الٰهیات وفلسفه مکتبی مقامنده ایدی .

استانبول مدرسه‌لرنده ریاضیات ونجوم ایله برابر ــ ریاضیات اقسامندن معدود اولمسندن دولایی ــ موسیقی نظریاتی‌ده تدریس ایدیلیر ایدی ؛ (بایزید) جامع شریفنده‌کی (ولی‌الدین افندی) کتبخانه‌سنده محفوظ بر (شرفیه) نسخه‌سنك صحیفه‌لری کنارنده ، دولت علیه اهل نجوم وحسابنك رئیسی مصطفی ذکی افندی ، اسمنده بر عالم ریاضی ایله (سلیم افندی) نامنده بر مدقق طرفندن یازلمش عربجه بر طاقم حاشیه‌لر بولنمقده‌در که کتابك شو حالی (شرفیه) نك بر زمانلر مدرسه‌لرده اوقوندیغنی کوسترن دلائلدندر .

آنادولیده‌کی مدرسه‌لردن یتیشن عالملرك ایچنده اسمی مقاله‌مزك سرلوحه‌سنده محرر (محمد افندی) تورك موسیقیسی تاریخنده پك مهم موقعی اولان بر ذاتدر . مع‌التأسف

شمدی‌یه قدر بوذاتك هویتی وتألیفاتی حقنده کوچوك برمقاله اولسون یازلمدیغی کبی قیمتدار اثرلری‌ده کتبخانه کوشه‌لرنده چورومکده وبواثرلرك مندرجاتندن کیمسه‌خبردار بولنمه‌مقده‌در . بناءً علیه بز بومقاله‌مزده اولامشارالیهك ترجمهٔ حالی حقنده طوپلایه‌بیلدیکمز معلوماتی یازه‌جق ، آندن صوکره‌ده تألیفاتنك قیمت واهمیتندن برنبذه بحث ایده‌جکز .

اثرلرینك مقدمه‌سنده (فیقول العبدالفقیر محمد بن عبدالحمیداللادقی) عباره‌سیله مولدینی تصریح ایتمسه نظراً محمد افندی (آماسیه) ملحقاتندن قدیم اسمی لائودیکه (Laodicée) اولان (لادیك) قصبه‌سنده دوغمشدر . آماسیه مورخی حسام‌الدین افندینك قولنجه محمد افندی ، (اسرافیل زاده‌لر) لقبیله مشهور برعائله‌دندر . بیوك پدرینك اسمی (نصوح) ، دده‌سنك اسمی‌ده (اسرافیل) در . (لادیك) ده‌کی مدرسه‌لرك برنده علومك مقدماتی اوقویان (محمد افندی) مکتسباتی اکمال و توسیع ایچون بر آرالق (آماسیه) یه کلمش و اوراده موجود علمادن مختلف علومی و بالخاصه علوم ریاضیه ایله بوعلوم جمله‌سندن اولان موسیقی نظریاتی تحصیل ایدرك مملکتنه عودت ایتمشدر .

عثمانلی شهزاده‌لرندن (بایزید) ، پدری (فاتح سلطان محمد) ك حیاتنده یکرمی آلتی سنه والیلکله (آماسیه) ده اقامت ایتمش ایدی . (لادیك) قصبه‌سی آماسیه والیلرینك صیفیه‌سی مقامنده اولدیغندن (بایزید) هرسنه لادیکه کلیر ، یاز موسمنی اوراده کچیریر ایدی . (محمد افندی) بومناسبتله شهزاده‌یه انتساب ایتمش و اوزون مدت معلملکنده بولنه‌رق معیتندن آیرلمه‌مشدر .

(فاتح) ك وفاتی اوزرینه (بایزید ثانی) استانبوله متوجهاً یوله چیقارکن خواجه‌سنی‌ده برابر کوتورمك ایسته‌مش ایسه‌ده محمدافندی اختیارلغنه بناءً (آماسیه) ده قالمغی ترجیح ایتمش و عمرینك صوك سنه‌لرینی چوقدنبری وجوده کتیرمك ایسته‌دیکی تألیفات موسیقیه‌سنی یازمقله کچیرمشدر .

غریبدرکه اوروپالیلر ، محمد افندینك اثرلرینی عرب لسانیله تألیف ایتمسه ومولدینی (لادیك) ك معربی اولان (اللادقی) صورتنده یازمه‌سنه باقه‌رق بوقیمتلی تورك مؤلفنی‌ده عرب موسیقیسی نظریه‌جیلری آره‌سنه قاتمشلردر ! فرانسزلرك (بیروت) ده آچدیغی طب فاکولته‌سنده (حکمت طبیعیه) معلمی بولنان ژزویت راهبلرندن (قوللانژه‌ت) بو خطایه دوشنلردن بریدر ؛ بو ذاتك پارسده چیقان (ژورنال آزیاتیك) مجموعه‌سنه ١٩٠٤ سنه‌سنده درج ایدیلن (عرب موسیقیسی اوزرینه تتبع) عنوانلی مقاله‌سنده محمد افندی‌یی سوریه‌ده‌کی (لازقیه) قصبه‌سی اهالیسندن وعرب عرقندن ظن ایتدیکنی واثرلرینه

عرب موسیقیسی نظریاتندن باحث تألیفات نظریله باقدیغنی اوقودیغم وقت راغب دوستمه اوزون برمکتوب یازمش ویا کلدیغنی اخطاره مسارعت ایتمش ایدم .

(بایزید ثانی) نك جلوسندن صوکره (آماسیه) ده یالکز قالان محمد افندی ، ابتدا (زین‌الالحان فی‌علم‌التألیف والاوزان) نامیله موسیقیمزك قواعدینی ایضاح ایدر مختصر ، مفید بر رساله قلمه آلەرق مقدمه‌سنده (بایزید) ك اسمنی کمال حرمتله ذکر ایتدیکی بو رساله‌یی قدر شناس شاکرد عرفانه تقدیم وارسال ایتمشدر . (بایزید) بو اثری تقدیر ایله برابر بك مختصر اولدیغندن بحثله خواجه‌سندن بونك داها مفصلنی وجوده کتیرمه‌سنی التماس ایتمشدر . (زین‌الالحان) ك استانبولده بولنان یکانه نسخه‌سی (نور عثمانیه) کتبخانه‌سنك ۳٦٥٥ نومرولو جلدیدر .

محمد افندی تلقی ایتدیکی اراده اوزرینه موسیقیمزك نظریاتنه متعلق بالجمله مسائلی واقفانه بر طرزده تدقیق وتحقیق ایدن مفصل بر اثر تألیفنه باشلامشدر . مشارالیهك بو اثرینی یازمغه مباشرتی ۸۸۹ تاریخلرینه مصادف ایدی . او اثنالرده (بایزید ثانی) جلوسندن بری کندیسنی زیاده اشغال ایدن (سلطان جم) غائله‌سندن قورتلمش وفتوحاته نیت ایتمش ایدی . بو نیتله بغدانه عسکر سوق ایده‌رك اولا مذکور خطه‌یی ومتعاقباً کلی ، آق کرمان قلعه‌لرینی فتح ایتمش ایدی . یکی تألیفنك ایلك صحیفه‌لرینی یازارکن فتوحات خبرلرینك آماسیه‌یه عکسنی دویان محمد افندی ، بو خیرلی خبرلردن چوق ممنون اولمش وبالمناسبه کتابنه (فتحیه) نامنی ویرمشدر ؛ نته‌کیم اثرینك مقدمه‌سنده دخی :

(ولما کان فتح مغلقات ابوابها واقعاً فی ازمنة اوایل فتوح سلطاننا سمیتها بفتحیه) عباره‌سیله بو تسمیه‌نك سببنی ایضاح ایتمشدر .

(فتحیه) نك استانبول کتبخانه‌لرنده مع‌التأسف نسخه‌سی موجود دکلدر . راغب (قوللانژه‌ت) ك بوقاریده اسمی کچن مقاله‌سنده‌کی بر حاشیه‌یه نظراً (بغداد) ده بر جامعك کتبخانه‌سنده بر نسخه‌سی محفوظ ایمش . اوچ دورت سنه مقدم تصلسه بر نسخه‌سنی اله کچیرمکه موفق اولدیغم بو نادر وقیمتدار اثری ایکی سنه اولیورکه تمامیله ترجمه وایجاب ایدن یرلرینه فائده‌لی بر خیلی نوطلر وحاشیه‌لر علاوه ایتمش ایدم . طبع وتمثیل آنجق معارف وکالتنك همتنه متوقف بولنان بو اثر کزین ، تورکلك نامنه جداً افتخاری موجب بحثلری شاملدر ؛ آتیده‌کی ایضاحات بو مدعانك اثباتنه کفایت ایدر ظننده‌یم :

معلومدرکه شرق وغرب موسیقیلری آره‌سنده‌کی فرقك باشلیجه سببی ، مختلف سسلری «عینی زمانده» اجرا یوللرینی کوسترن علم آهنكك (Harmonie) موسیقیمزده

تطبیق ایدلەمش بولنمسی ، غربدە ایسە بو علمه موسیقیدن آیرلەسی غیر قابل بر جزء نظریله باقلماسیدر .

معهذا شوراسنی اهمیتله قید ایدەلم که علم آهنکك استاد ایتدیکی قواعد اساسیەنك بر قسمی منالقدیم تورك استادلری نزدندە مجهول دکل ایدی ؛ (فارابی) دن اعتباراً کلن موسیقی مؤلفلرمزك همان کافەسی مثلا (راست ـ کردانیه) (راست ـ نوا) (راست ـ چارکاه) کبی آرەلرندە $\frac{2}{1}$ و $\frac{3}{2}$ و $\frac{4}{3}$ نسبتلری بولنان بوتون نغمەلرك کرك « عینی زماندە » ، کرك « بربرینی متعاقب » ایشیدلدکلری حالدە سمعه « ملایم » کلەجکنی بیلیورلر واثرلرندە بو جهتی بالخاصه تصریح ایدیورلردی . شوقدرکه (راست ـ سکاه) و (راست ـ نهاوند) کبی آرەلرندە $\frac{5}{4}$ و $\frac{6}{5}$ نسبتلری بولنان سسلرە کلنجه ، بونلرك « بربرینی متعاقب » ایشیدیلیرسه « ملایم » اولدقلرینی سویلەمکله اکتفا ایدیورلر و « عینی زماندە » ایشیدلەلری سمعه ملایم کلەجکندن بحث ایتمەیورلر ایدی . .

حال بوکه (محمد افندی) موسیقیمزدە مستعمل « ملایم » بعدلری (فتحیه) سندە تثبیت ایتدیکی صرەدە اوروپالیلرك ملایم بعدلردن (Consonances) اولدیغنی آنجق اون بشنجی عصر میلادییە طوغری کشف ایدەبیلدکلری $\frac{5}{4}$ و $\frac{6}{5}$ نسبتلی بعدلرك ـ که برینه Tierce majeure دیکرینه Tierce mineure دنیلمکدەدر ـ « ملایم » بعدلردن اولدیغنی شبهەسز کندی اثر تتبعی اولەرق بولمش و :

[وینبغی ان یعلم ان کل بعد ملایم من تلك الا بعاد السابقة علی نوعین ؛ احدهما مایتفق نغمتاه سواء کانتا مسموعتین بالمعیة [١] اوالتالی] .

عبارەسی ایله ایلك دفعه اولەرق بو حقیقی میدانه قویمغه موفق اولمشدر .

[١] بو عبارەدەکی « بالمعیه » تعبیری Simultanément کلەسی مقابلندە قوللانلشدر .

بوت

کوچککن آکلاتدیلر ، بیلیورم صاحبی ؟
سن تا اسکی زماندە حضرت ابراهیمی
نمرودك آتدردیغی آتشدە یاقامامشسك .
صوکرا ، بوتخانەسندە تك بوت براقامامشسك
رسولڭك قولنه ویردیکك قوتکله .
او حالدە اولو تاکری بر پارچه نی دیکله :

شفقتك آکلاتیلان قادار دەرینسه کرچك
بوآوارە قلبی‌دە آلەولردن چیقار ، چك .
قدرتك سویلەنیلن قادار بویوکسه اکر
بکاده ابراهیمه ویردیکك قوتی ویر
قلبمدەکی بوتی‌دە بن قیروب پارچالایم ،
دنیادە یالکز سکا حصر ایدلمش قالایم .

سن که : «ربایم» دیمشسك ، البت عاجز دکلسك ،
قدرتك وارسه کوستر کافر آتم اکیلسین .

نجم الدین خلیل

تورك موسیقی عالملرینك « ابعاد ملایمه » حقنده‌كی تتبعاتی ، موسیقی متبحرلرندن آلمانیالی (ریمان) ك نظر دقتی جلب ایتمش و فرانسزجه‌یه ترجمه ایدیلان (موسیقی قاموسی) نك ٥١٤ نجی صحیفه‌سنده موسیقیمزك دقیق نظریه‌سنی ایضاح ایدركن بالاده مذكور سسلرك شرقلیلرجه غربلیلردن داها اول ملایم بعدلردن معدود اولدیننده بحثله دیمشدركه :

(بو جهت تاریخ موسیقیجه پك زیاده حائز اهمیتدر ؛ زیرا اون دردنجی عصرده غرب نظریه‌جیلرینك معلوماتی ، یونان قدیم نظریاتندن خارجه چیقه‌مدیغی بر زمانده شرق اساتذه‌سنك چوقدن بری (تیه‌رس ماژور) ٥/٤ و (تیه‌رس منیور) ٦/٥ بعدلرینه « ملایم بعدلر » نظریله باقمقده اولدقلری تظاهر ایدییور .)

بو عباره‌دن آكلاشیلیوركه (ریمان) ، محمد افندینك اثرینی كورمه‌دیكی ایچون مطالعه‌سنی عمومی بر صورتده یورو تیور و آره‌لرنده ٥/٤ و ٦/٥ نسبتلری بولنان سسلرك ملایم بعدلردن اولدیغنك شرقلیلرجه بیلنمه‌سنی تقدیر ایله اكتفا ایدییور ؛ اكر (ریمان) ، (فتحیه) مؤلفنك موضوع بحث اولان سسلرك « بالمعیه » یعنی عینی زمانده دخی ملایم ایشیدیله‌جكنی ٨٨٩ تاریخنده سویله‌دیكنه واقف بولنسه ایدی بالطبع داها باشقه درلو ادارهٔ لسان ایدر ایدی .

بو ذات محترمه‌نك (فتحیه) سی مندرجاتی بو صورتله تحلیله دوام ایده‌جك اولسه‌ق سوز اوزار ؛ بو مقاله‌مز بو متروك واونودلمش استاد موسیقینی قارئلرمزه كافی درجه‌ده طانیتمش اولسه كركدر .

آماسیه مورخی حسین افندی ، محمد افندینك ٩١٥ تاریخنده وفات ایتدیكنی وآماسیه‌ده مدفون اولدیغنی سویله‌یور ؛ مرحوم مشارالیهك مدفنی وترجمهٔ حالی حقنده آماسیه‌جه داها زیاده معلوماتی اولانلر وار ایسه لطفاً محرر عاجزه بیلدیررلر ایسه دردست تحریر بولنان موسیقیمز تاریخنك تكمله خدمت ایتمش اولورلر .

رؤف یكتا